

Joanna Kiraga
Uniwersytet Gdański
Wydział Prawa i Administracji
ORCID: 0000-0002-7815-7273

Działalność gospodarcza katolickich szkół wyższych

The economic activity of Catholic universities

Streszczenie

W odniesieniu do szkół katolickich, oprócz powszechnych przepisów, obowiązują również specjalne przepisy kanoniczne. Podwójny reżim prawny wpływa na pozycję szkół katolickich, które oprócz misji związanej z edukacją uczniów, mają propagować wzorce zachowań i wartości chrześcijańskie. Aby pozyskać środki finansowe na działania o charakterze oświatowym i religijnym, szkoły katolickie, zwłaszcza jeśli chodzi o uniwersytety, podejmują działalność gospodarczą. Pozycja katolickich szkół wyższych jako przedsiębiorców różni się od sytuacji pozostałych uczestników obrotu gospodarczego. Artykuł stanowi omówienie pozycji prawnej katolickich szkół wyższych jako przedsiębiorców oraz form wykonywanej przez szkoły działalności gospodarczej. Analiza zmierza do wniosku, iż ze względu na zagwarantowaną konstytucyjną równość traktowania podmiotów, w tym przedsiębiorców, konieczne jest podjęcie działań legislacyjnych, które stanowiłyby urzeczywistnienie powyższej zasady w zakresie działalności gospodarczej wykonywanej przez katolickie szkoły wyższe.

Słowa kluczowe

przedsiębiorca, edukacja, podwójny reżim prawny, interes publiczny, działalność gospodarcza

Abstract

In reference to Catholic schools, apart from the general regulations, special canonical regulations are also applied. The dual legal regime affects the position of Catholic schools, which, in addition to the mission related to educating students, are to promote patterns of Christian behavior and values. In order to raise funds for educational and religious activities, Catholic schools, especially when it comes to universities, undertake economic activity. The position of Catholic universities as entrepreneurs differs from the situation of other participants in business transactions. The article discusses the legal position of Catholic universities as entrepreneurs and the forms of economic activity carried out by schools. The analysis intends to conclude that, due to the guaranteed constitutional equal treatment of entities, including entrepreneurs, it is necessary to take legislative action that would constitute the implementation of the above principle in the field of economic activity performed by Catholic universities.

Keywords

entrepreneur, education, dual legal order, public interest, business operations

1. Wprowadzenie

Obecność instytucji Kościoła katolickiego¹ w prawie każdej sferze życia publicznego stała się zjawiskiem częstym i traktowanym przez Kościół jako zjawisko naturalne. Kościół zakłada, nadzoruje, a także wspiera i finansuje powoływane jednocześnie na gruncie prawa kanonicznego i powszechnego instytucje kościelne². W oparciu o te dwa systemy prawne działają tworzone przez Kościół katolicki szkoły wyższe³. Podobnie jak podmiot założycielski zajmują one szczególną pozycję. W odniesieniu do Kościoła szczególna pozycja dotyczy jego stosunków z władzami publicznymi oraz społeczeństwem *en bloc*, natomiast w przypadku kościelnych szkół wyższych koncentruje się na podstawie programowej⁴ oraz mechanizmach finansowania składających się z trzech filarów (środków otrzymywanych z budżetu państwa, gmin oraz ich związków, środków kościelnych oraz dochodów z własnej działalności)⁵.

Koncentrując się na działalności własnej katolickich szkół wyższych, należy wskazać, że szkoły te podejmują działalność gospodarczą i na gruncie obowiązujących prze-

¹ Terytorialne oraz personalne jednostki organizacyjne Kościoła katolickiego zostały wskazane odpowiednio w art. 7 oraz art. 8 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1347. W art. 9 tej samej ustawy osobowość prawna została przyznana kościelnym osobom prawnym (szkołom wyższym, instytutom naukowym oraz dydaktyczno-naukowym). Zgodnie ze stanowiskiem G. Radeckiego wyrażonym w głosie do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 24 marca 2004 r., IV CK 108/03, w art. 4 ust. 2 Konkordatu uznano osobowość prawną wszystkich instytucji kościelnych terytorialnych i personalnych, które uzyskały ją na podstawie przepisów prawa kanonicznego. W takim stanie rzeczy ustawowy katalog kościelnych osób prawnych i ich organów – zawarty w ustawie o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej – utracił wyczerpujący charakter, a osobowość prawną prawa polskiego uzyskały kościelne jednostki organizacyjne niewymienione w tym katalogu (*idem*, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 24 marca 2004 r.*, sygn. akt: IV CK 108/03, „Przebieg Sądowy” 2006, nr 1, s. 134).

² Państwo polskie zapewnia Kościołowi katolickiemu swobodne i publiczne pełnienie jego misji oraz zarządzanie i administrowanie jego sprawami na podstawie art. 5 Konkordatu, zob. P. Kaleta, *Problemy prawne likwidacji funduszu kościelnego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, tom 15, s. 273.

³ Kościół katolicki ma zagwarantowane prawo do swobodnego zakładania i prowadzenia szkół wyższych, w tym uniwersytetów, odrębnych wydziałów i wyższych seminariów duchownych oraz instytutów naukowo-badawczych na podstawie art. 15 ust. 1 Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisanego w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318.

⁴ Zdaniem H. Izdebskiego szkoły wyższe mają trzy rodzaje misji: kształcenie na poziomie wyższym, podejmowanie badań naukowych oraz oddziaływanie na otoczenie jako realizacja służby publicznej, zob. H. Izdebski, *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Komentarz do art. 2*, LEX 2019. W odniesieniu do kościelnych szkół wyższych zadania szkoły należałoby uzupełnić o dydaktykę teologiczną oraz przekazywanie wartości chrześcijańskich. Jak uważa A. Maj, analiza dokumentów Kościoła i prawa oświatowego, zwłaszcza podstawy programowej, wskazuje na możliwość integracji programu szkolnictwa z chrześcijańskim wymiarem katolickiej szkoły, zob. A. Maj, *Integralne wychowanie w szkole katolickiej*, Lublin 2010, s. 185. W opozycji do stanowiska A. Maja przedstawia się pogląd M. Plisieckiego, zgodnie z którym wyznaniowe osoby prawne nadal funkcjonują, opierając się na archaicznym rozwiązaniu, które nie zawsze daje się pogodzić ze współczesną rzeczywistością i państwowym systemem prawnym, zob. M. Plisiecki, *Wyznaniowa osoba prawna w prawie polskim*, Warszawa 2013, s. 174.

⁵ G. Żmij, *Problemy prawne finansowania katolickich szkół wyższych w Polsce*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2002, tom V, s. 138.

pisów mają status przedsiębiorcy. Uboczne wykonywanie działalności gospodarczej przez szkoły wyższe jest legalne⁶, niemniej ze względu na brak podporządkowania się przez szkoły kościelne regułom podejmowania i wykonywania działalności gospodarczej można mówić o pozostawaniu przez nie w szarej strefie bądź też o ich uprzywilejowanej pozycji. Nadto, biorąc pod uwagę, że działalność gospodarcza kościelnych osób prawnych powinna być drugorzędna wobec głównej aktywności tego typu instytucji, jaką jest działalność na polu religijnym⁷, wątpliwości mogą powstać w zakresie przeznaczenia dochodów uzyskanych z działalności gospodarczej. Wydaje się, że cel zarobkowy powinien być skoncentrowany na sferze oświatowej, ale żadna regulacja prawna nie wyklucza angażowania środków finansowych z działalności gospodarczej na sferę religijną. W takim stanie rzeczy, odnosząc się do potrzeby zapewnienia równego traktowania podmiotów w obrocie gospodarczym⁸, zasadne jest określenie pozycji prawnej katolickich szkół wyższych jako przedsiębiorców oraz form wykonywanej przez nie działalności gospodarczej.

2. Status przedsiębiorcy kościelnych szkół wyższych w oparciu o kryterium podmiotowe

Definicja przedsiębiorcy została wyrażona w art. 4 ust. 1 ustawy Prawo przedsiębiorców⁹. Konstrukcję definicji oparto na dwóch kryteriach: podmiotowym i przedmiotowym¹⁰. Zgodnie z pierwszym kryterium za przedsiębiorców mogą być uznane osoby fizyczne, osoby prawne lub jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, którym odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną. Według kryterium przedmiotowego,

⁶ A. Powalowski, *Osoba prawna jako przedsiębiorca*, [w:] A. Dobaczewska, A. Powalowski, H. Wolska (red.), *Nowe Prawo Przedsiębiorców*, Warszawa 2018, s. 17.

⁷ M. Pietraszewski, M. Tyrakowska, *Status kościelnych osób prawnych jako przedsiębiorców*, „Przeгляд Prawa i Administracji” 2011, tom LXXXIV, s. 264.

⁸ Z art. 32 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wynika obowiązek równego traktowania przedsiębiorców, którzy znajdują się w takiej samej sytuacji. Zob. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późn. zm.). Podstaw do uwzględnienia zasady równości w postępowaniach dotyczących przedsiębiorców można upatrywać również w aktach rangi międzynarodowej. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1997 r., Nr 38, poz. 167), Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 z późn. zm.), czy też przyjęta w ramach państw członkowskich Unii Europejskiej – Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 14 grudnia 2007 r. (Dz. U. UE C z 2007 r., Nr 303, poz. 1 z późn. zm.) wskazują na konieczność niedyskryminacyjnego traktowania podmiotów.

⁹ Art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców, t.j. Dz. U. z 2018 r., poz. 646 z późn. zm. Definicję przedsiębiorcy zawiera również art. 4 ust. 2 ww. ustawy. Zważywszy jednak na to, że dotyczy on wyłącznie wspólników spółki cywilnej pozostaje poza przedmiotem niniejszego opracowania.

¹⁰ C. Banasiński, K. Glibowski, H. Gronkiewicz-Waltz, K. Jaroszyński, R. Kaszubski, M. Wierzbowski, *Prawo gospodarcze. Zagadnienia administracyjnoprawne*, Warszawa 2009, s. 216.

aktywność przedsiębiorcy musi być zorganizowaną działalnością zarobkową wykonywaną we własnym imieniu i w sposób ciągły¹¹.

Dokonując analizy przesłanki podmiotowej, słuszne wydaje się rozpoczęcie od określenia, jakim rodzajem osoby prawnej jest podmiot założycielski, czy posiada zdolność prawną, a jeżeli tak, to jakie przepisy są podstawą zdolności prawnej Kościoła. Ze względu na udział państwa w tworzeniu osoby prawnej możemy wyróżnić trzy systemy nabywania osobowości prawnej: system normatywny, system aktów organów państwa oraz system koncesyjny¹². W systemie normatywnym uzyskanie osobowości prawnej zależy od spełnienia przewidzianych przepisami prawa przesłanek. Precyzując, założyciele osoby prawnej muszą zrealizować określone prawnie warunki, od których zależy powstanie osoby prawnej. Następnie, właściwe organy państwowe kontrolują spełnienie wspomnianych przesłanek i uzależniają nabycie osobowości prawnej od uzyskania wpisu do właściwego rejestru. W systemie aktów organów państwa do powstania osoby prawnej konieczna jest inicjatywa państwa. Akt uprawnionego organu warunkuje nabycie osobowości prawnej przez wymienione w nim w sposób generalny lub konkretny podmioty. System ten dominuje zwłaszcza, jeżeli chodzi o powoływanie osób prawnych prawa publicznego. W systemie koncesyjnym powstanie osoby prawnej wymaga inicjatywy założycieli. Na skutek podjętych przez nich działań właściwy organ państwowy wydaje zezwolenie pozwalające na utworzenie osoby prawnej.

Wobec tak dokonanego podziału przy jednoczesnym uwzględnieniu art. 4 Konkordatu¹³ należy przyjąć, iż Kościół katolicki, instytucje kościelne personalne oraz terytorialne, jak również inne instytucje kościelne wykraczają poza ramy zaproponowanej dyferencjacji. Osobowość prawna Kościoła oraz instytucji kościelnych wynika z umowy międzynarodowej, jaką jest Konkordat, a udział państwa w nabywaniu osobowości przez te podmioty ogranicza się jedynie do uznania osobowości przyznanej na podstawie prawa kanonicznego. Tym samym osobowość kanoniczna niejako determinuje osobowość prawną na gruncie prawa krajowego. Biorąc pod uwagę truizm, że zdolność prawna jest wpisana w istotę osobowości prawnej, należy na tej podstawie przyznać ją także Kościołowi. Pogląd zakładający, że Kościół katolicki funkcjonuje jako osoba publicznoprawna¹⁴, a więc powstała w ramach systemu aktów organów państwa, nie znajduje potwierdzenia w praktyce. Stwierdzenie zasadności wspomnianego stanowiska prowadziłyby bowiem do uznania Kościoła za równy państwu podmiot, który ma prawo uczestniczyć w sprawowaniu władzy państwowej. Należy zwrócić uwagę na fakt, iż

¹¹ Art. 3 ustawy Prawo przedsiębiorców, dalej jako: p.p.

¹² A. Wolter, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1979, s. 205-206.

¹³ Zob. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską.

¹⁴ J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2005, s. 102.

brak osobowości publicznoprawnej nie pozbawia Kościoła możliwości wykonywania zadań publicznych, a w ich ramach także działalności gospodarczej.

Zważywszy na to, że uznanie instytucji kościelnych, w tym katolickich szkół wyższych, za podmioty spełniające wymagania podmiotowe z art. 4 ust. 1 p.p. nie przesądza jeszcze, iż wykonują one działalność gospodarczą, należy ustalić, czy ich aktywność jest działalnością gospodarczą¹⁵. Dopiero stwierdzenie powyższego niesie ze sobą określone konotacje oraz udziela odpowiedzi na pytanie, czy kościelne szkoły wyższe można traktować jako równorzędnych partnerów w stosunkach gospodarczych, a więc czy ich działanie służy analogicznemu celowi, jakim jest osiągnięcie zysku, do którego bezsprzecznie dąży pozostała część środowiska przedsiębiorców.

3. Działalność (poza)oświatowa kościelnych szkół wyższych

Przykładem katolickiej szkoły wyższej, o pełnych prawach publicznych szkół wyższych¹⁶, jest Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusa¹⁷. Organizację, funkcjonowanie oraz działalność uniwersytetu określają: Statut Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, prawo kanoniczne, wskazania zawarte w dokumentach Stolicy Apostolskiej oraz ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce¹⁸, z zastrzeżeniem, że ostatnia ze wskazanych regulacji prawnych tylko w zakresie niesprzecznym z innymi ustawami lub statutem.

Odnosząc się do działalności Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, należy zauważyć, że odmiennie niż w przypadku szkół kościelnych zapewniających podstawowe i średnie wykształcenie, posiada osobowość prawną. Została ona przyznana i zagwarantowana Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu na podstawie umowy stanowiącej załącznik do obwieszczenia Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 29 lipca 1999 r. o wy-

¹⁵ Prawo unijne dopuszcza kwalifikowanie wszystkich podmiotów jako przedsiębiorców, ale wymaga, aby kwalifikacja następowała wyłącznie na podstawie i w zakresie wykonywanej przez nie działalności gospodarczej, M. Etel, *Pojęcie przedsiębiorcy w prawie polskim i prawie Unii Europejskiej oraz w orzecznictwie sądowym*, Warszawa 2012, s. 117. Zdaniem P. Cejrowskiego, parafie stają się przedsiębiorcami, jeśli podejmują działalność gospodarczą w ramach uprawnień związanych z posiadaniem osobowości prawnej, zob. P. Cejrowski, *Wybrane aspekty prawa państwowego z zakresu zarządzania parafią rzymskokatolicką w Polsce*, „Studia Pelplińskie” 2014, s. 67. Tożsamy wniosek można wyprowadzić w odniesieniu do statusu przedsiębiorcy uzyskiwanego przez kościelne szkoły wyższe.

¹⁶ KUL, przykładem uczelni publicznych, otrzymuje dotacje i inne środki z budżetu państwa, zob. art. 1 ustawy z dnia 14 czerwca 1991 r. o finansowaniu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z budżetu państwa, Dz. U. z 1991 r., Nr 61, poz. 259 z późn. zm.

¹⁷ Ustawa z dnia 9 kwietnia 1938 r. o nadaniu Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu pełnych praw państwowych szkół akademickich, t.j. Dz. U. z 1938 r., Nr 27, poz. 242.

¹⁸ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższymi nauce, t.j. Dz. U. z 2018 r., poz. 1668 z późn. zm.

konaniu Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską¹⁹. Należy wobec tego odnotować, że Uniwersytet w Lublinie zyskał formę prawną umożliwiającą realizację statutowych zadań na zasadach samodzielności i autonomii. Oczywiście jest jednak, że owa niezależność uniwersytetu nie jest nieograniczona. Jak wynika z § 3 zd. 1 statutu: „Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II jako wspólne dobro Kościoła katolickiego podlega Stolicy Apostolskiej”. W kontekście tego przepisu, wypada zauważyć, że choćby zalecenia czy też wskazania Stolicy Apostolskiej stanowiły *minimum minimorum*, to muszą być uwzględniane w ramach legislacji wewnętrznej uniwersytetu, wyznaczając docelowo jej kierunki.

Co istotne z uwagi na przedmiot artykułu, KUL aktywnie podejmuje także działalność wykraczającą poza *stricte* oświatową. Przejawem realizacji § 6 statutu KUL są działające przy Uniwersytecie w Lublinie: Towarzystwo Przyjaciół Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Fundacja Rozwoju Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Fundacja Potulicka oraz Stowarzyszenie Inicjatyw Naukowych. Towarzystwo Przyjaciół KUL²⁰ działa w oparciu o statut, który w § 8 stanowi, że: „Towarzystwo jest organizacją katolicką i prowadzi działalność w łączności z hierarchią kościelną”. Wskazana więc z władzami kościelnymi znajduje przełożenie na cele Towarzystwa, które nawet jeśli w dalszej perspektywie mają służyć finansowaniu działalności uniwersytetu, to są realizowane przy wykorzystaniu środków o wymiarze religijnym. Organizowanie i prowadzenie dyskusji, odczytów, seminariów czy też prowadzenie działalności wydawniczej skupia się wokół materii religijnej i w istocie zmierza do rozpowszechniania katolickich idei uniwersytetu.

Również Fundacja Rozwoju KUL²¹, posiadająca status organizacji pożytku publicznego, za główny cel działalności przyjęła wspieranie rozwoju KUL oraz jego przedsięwzięć, z tym że cel ten realizuje przez: prowadzenie działalności gospodarczej w kraju i za granicą, promowanie dokonań twórczych i naukowych oraz inspirowanie prac naukowo-badawczych, współpracę ze środowiskami nauki, kultury i oświaty oraz instytucjami państwowymi i organizacjami społecznymi krajowymi i zagranicznymi. Bezpieczeństwo i pewność stosunków z Fundacją Rozwoju KUL zapewnia wpis w Krajowym Rejestrze Sądowym, oficjalne zapewnienie na stronie internetowej, że cały dochód Fundacja przeznacza na wsparcie KUL, a także nadzór nad Fundacją sprawowany przez ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego. Przy tak ekstensywnych możliwościach działań gospodarczych, jakie ma przyznane na mocy statutu Fundacja Rozwo-

¹⁹ § 2 umowy stanowiącej załącznik do obwieszczenia Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 29 lipca 1999 r. o wykonaniu Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, t.j. Dz. U. z 1999 r., Nr 63, poz. 727.

²⁰ Zob. stronę internetową: www.tpkul.pl [dostęp: 30.04.2020].

²¹ Zob. stronę internetową: www.fundacjarozwoju.kul.pl [dostęp: 30.04.2020].

ju KUL, wspomniane gwarancje wydają się być jedynie substratem przejrzystości w relacjach z Fundacją, wymagającym dalszego doprecyzowania. Wskazując kierunki uzupełnienia owych gwarancji, należałoby uściślić m.in. § 18 statutu Fundacji, który, określając przedmiot działalności gospodarczej Fundacji, wymienia konkurencyjne sektory gospodarki. Uzasadnione w tym przypadku byłoby wprowadzenie zastrzeżenia z art. 5 ust. 5 ustawy o fundacjach, iż: „Fundacja może prowadzić działalność gospodarczą w rozmiarach służących realizacji jej celów”²², a nie w sposób nieograniczony, czego nie wyklucza zapis § 18 ust. 1 statutu Fundacji.

Kolejnym przykładem szkoły wyższej, która posiada charakter katolicki, jest Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie²³. Działa on w oparciu o przepisy prawa powszechnie obowiązującego oraz Statut Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Odmienne niż było to w przypadku Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, UKSW zgodnie z § 4 ust. 3 statutu działa na podstawie przepisów prawa kanonicznego jedynie w zakresie wydziałów nauk kościelnych. Uniwersytet ma osobowość prawną, a także *praeterea* zagwarantowaną autonomię we wszystkich obszarach swojego działania. W pewnej mierze owa autonomia jest jednak limitowana przez wiążące UKSW przepisy określone w § 4 statutu. Niemniej pozwala ona Uniwersytetowi na tworzenie własnego prawa wewnętrznego bez ingerencji i udziału państwa, władz kościelnych, czy też innych podmiotów zewnętrznych. Co więcej, podmioty te nie mogą także egzekwować aktów wewnętrznych ani poddawać ich wykładni, czy też rozstrzygać co do nich.

Podobnie jak KUL również UKSW podejmuje działalność akcesoryjną w stosunku do oświatowej²⁴. Celem wzmocnienia współpracy z gospodarką UKSW utworzył spółkę celową Tech-Inno-Med, która intensyfikuje działania w obszarze B+R. Zgodnie z art. 149 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, uczelnie mogą tworzyć jednoosobowe spółki kapitałowe, zwane „spółkami celowymi”²⁵. Głównym celem działania tych spółek jest obejmowanie udziałów w spółkach kapitałowych lub tworzenie takich spółek, aby zapewnić wdrożenie wyników badań naukowych i prac rozwojowych²⁶. Zważywszy na to, że uczelnia dzieli się wynikami badań naukowych i prac rozwojowych, można zaryzykować stwierdzenie, że w ten sposób dochodzi do urynkowania bądź uspołecznienia własności intelektualnej. Efektywne zarządzanie zasobami intelektualnymi uczelni, które docelowo ma służyć pozyskaniu środków na działalność statutową UKSW, przynosi wy-

²² Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach, t.j. Dz. U. z 2018 r., poz. 1491.

²³ Ustawa z dnia 3 września 1999 r. o utworzeniu Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, t.j. Dz. U. z 1999 r., Nr 79, poz. 884.

²⁴ Zob. stronę internetową: www.science2business.edu.pl [dostęp: 30.04.2020].

²⁵ Zob. art. 149 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

²⁶ M. Zieliński, *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Komentarz do art. 149*, LEX 2019.

mierne korzyści również gospodarce. Współpraca nauki ze środowiskiem przedsiębiorców przyczynia się bowiem do rozwoju innowacji i technologii w gospodarce, które swoje podstawy mają w wieloletnich pracach badawczych i naukowych. Nie sposób wskazać pewniejszego źródła nowych rozwiązań i koncepcji niż wiedza, którą przekazuje uniwersytet. Co istotne, wiedza ta musi być aktualizowana, aby sprostać oczekiwaniom zmieniającego się rynku gospodarczego oraz odpowiadać na jego potrzeby. Zauważyć zatem należy, że wymagania rynkowe stawiane przed jednostką o charakterze usługowym, jaką jest spółka celowa, stanowią *de facto* postulaty oświatowe adresowane do uczelni, aby zapewniała odpowiednią jakość i poziom kształcenia, gdyż znajduje to przełożenie na jakość i poziom gospodarki.

4. Status przedsiębiorcy kościelnych szkół wyższych w oparciu o kryterium przedmiotowe

Artykuł 3 p.p. definiuje działalność gospodarczą jako zorganizowaną działalność zarobkową, wykonywaną we własnym imieniu i w sposób ciągły²⁷. Odnosząc się w pierwszej kolejności do przesłanki zorganizowania, należy wyróżnić dwie jego postacie: formalną i materialną. Formalne zorganizowanie działalności gospodarczej dotyczy obowiązków związanych z wykonywaną działalnością gospodarczą, jak rejestracja działalności gospodarczej, dokonanie zgłoszeń podatkowych, obowiązki związane z ubezpieczeniem społecznym czy też konieczność prowadzenia działalności gospodarczej w określonej formie organizacyjno-prawnej. Natomiast warunki materialne obejmują uzyskanie środków finansowych na podjęcie działalności gospodarczej, zatrudnienie pracowników lub uzyskanie lokalu²⁸. Aspekty te ujmowane łącznie decydują o tym, iż wykonywana działalność gospodarcza nie ma charakteru przypadkowego.

W odniesieniu do kościelnych szkół wyższych o formalnym zorganizowaniu działalności świadczą m.in.: określenie formy organizacyjno-prawnej działalności gospodarczej, która w myśl art. 12 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce²⁹ musi być działalnością wyodrębnioną organizacyjnie i finansowo od działalności podstawowej, w zakresie i formach przewidzianych w statucie, wykorzystanie w obrocie gospodarczym składników niematerialnych, a w szczególności *know-how*, czy też założenie oddzielnego dla działalności gospodarczej rachunku płatniczego. Zważywszy na to, że kościelnych szkół wyższych nie dotyczy obowiązek wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego

²⁷ Szerzej na ten temat zob: wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 21 listopada 2018 r., III AUa 954/16, LEX nr 2611138.

²⁸ A. Kruszewski, *Definicja działalności gospodarczej*, [w:] A. Pietrzak (red.), *Prawo przedsiębiorców. Komentarz*, LEX 2019.

²⁹ Zob. art. 12 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

wego³⁰, należy wskazać, że uzyskanie statusu przedsiębiorcy nie jest uzależnione od wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego³¹, który zgodnie z utrwalonym piśmiennictwem ma jedynie charakter deklaracyjny. Wobec braku korelacji między statusem przedsiębiorcy a wpisem do rejestru można uznać, że uczelnie spełniają kryterium formalne zorganizowania. Podstaw do przyjęcia, że wymóg materialny zorganizowania został spełniony, należy poszukiwać w kadrze pracowniczej uczelni, która zatrudniona w celach ściśle dydaktycznych uczestniczy za pośrednictwem uczelni w obrocie gospodarczym oraz ustanowieniu wewnątrzuczelnianych uregulowań prawnych³². Wobec powyższego można stwierdzić, że działalność gospodarcza kościelnych szkół wyższych charakteryzuje się uporządkowaniem oraz profesjonalizmem³³.

Kolejnym wymogiem, który warunkuje uznanie aktywności za działalność gospodarczą, jest jej zarobkowy charakter. Dokładniej o tym, czy działalność spełnia kryterium zarobkowości, decyduje cel, w jakim jest wykonywana. Jeżeli działalność ma służyć osiągnięciu zysku, to znaczy, że został określony cel zarobkowy tej działalności. Samo określenie celu ma jednak wymiar subiektywny, który zostaje zobiektywizowany dopiero w drodze wpisu danego podmiotu do właściwego rejestru lub ewidencji³⁴. Jednocześnie od zarobkowości, która dotyczy wewnętrznych rozliczeń danego podmiotu, jak te rozliczenia powinny przebiegać zgodnie z zamiarem podmiotu, należy odróżnić odpłatność, która dotyczy relacji między podmiotem prowadzącym daną działalność a osobą trzecią³⁵. W ramach aspektu subiektywnego, który polega na określeniu celu zarobkowego działalności, a więc zamiarze osiągnięcia dochodu, kościelne szkoły wyższe zgodnie z postanowieniami ich statutów dążą do uzyskania środków finansowych (dochodów) na cele, dla których uczelnie zostały powołane³⁶. Działalność gospodarcza

³⁰ Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym, t.j. Dz. U. z 2018 r., poz. 986 z późn. zm.

³¹ Zdaniem B. Rakoczego wpisywanie kościelnych osób prawnych prowadzących działalność gospodarczą do KRS-u jest konieczne, przede wszystkim ze względu na pewność obrotu gospodarczego, zob. B. Rakoczy, *Ustawa o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 103.

³² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2017 r., II UK 98/16, LEX nr 2307127.

³³ Zdaniem A. Powałowskiego o zorganizowaniu działalności decyduje nadto, czy wykonywane czynności organizacyjne, jak i czynności dotyczące przedmiotu działania danego przedsiębiorcy tworzą racjonalną i efektywną całość, zob. A. Powałowski, *Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej. Komentarz do art. 2*, LEX 2007 (ustawa już nie obowiązuje).

³⁴ A. Powałowski, *Skarb Państwa, a działalność gospodarcza*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2017, t. XXXVIII, s. 531.

³⁵ S. Koroluk, *Cechy działalności gospodarczej w świetle ustawy o swobodzie działalności gospodarczej*, [w:] A. Powałowski, S. Koroluk, *Podjęcie działalności gospodarczej w świetle regulacji prawnych*, Bydgoszcz–Gdańsk 2005, s. 34.

³⁶ Brak jest prawnego wymogu, aby działalność gospodarcza faktycznie skutkowałą osiągnięciem dochodów. Nawet jeżeli dojdzie do poniesienia strat, to nie pozbawia to aktywności statusu działalności gospodarczej. Wobec tego o tym, czy działalność ma charakter gospodarczy, decyduje sam zamiar osiągnięcia dochodu, zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 25 kwietnia 2018 r., III AUa 234/18, LEX

szkół kościelnych nie jest przy tym skoncentrowana na opłatach za usługi wnoszone przez osoby trzecie. Celem działalności gospodarczej jest uzyskiwanie zysku, który sprostą ekonomicznym potrzebom uniwersytetów i zapewni ciągłość ich funkcjonowania. Jako że brak jest przy tym nakazu, aby działalność gospodarcza podejmowana przez szkoły była wykonywana osobiście, korzystają one z form pośrednich w postaci fundacji, spółek, stowarzyszeń oraz towarzystw.

Zmierzając do aspektu obiektywnego zarobkowości, należy wskazać, że mimo iż obowiązek wpisu do KRS nie dotyczy kościelnych szkół wyższych, to wymienione uprzednio w pracy: Towarzystwo Przyjaciół KUL, Stowarzyszenie Inicjatyw Naukowych, Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego czy też Tech-Inno-Med podlegają wpisowi do KRS. Chociaż są to odrębne od uniwersytetów osoby prawne z uwagi na fakt, że działają w ramach struktur uczelni i są przez nie zakładane, a uzyskiwane z działalności środki finansowe są w całości przekazywane na rachunek uczelni, można by uznać – z dużą dozą ostrożności – iż obiektywna przesłanka zarobkowości w postaci wpisu do właściwego rejestru została zrealizowana. Za słuszością takiego stanowiska przemawiałaby teza, iż cel zarobkowy dotyczy wyłącznie uczelni, a zatem, gdyby nie potrzeby finansowe szkoły wyższej zakładanie, funkcjonowanie, działalność, rejestracja, a także, najszerzej, byt prawny owych form pośrednich nie byłby zasadny. *Iunctim* celu nie dozwalałoby zatem na odrębne postrzeganie działalności kościelnych szkół wyższych oraz form pośrednich, a przez to rozróżnianie, który z podmiotów został wpisany do Krajowego Rejestru Sądowego³⁷. Inaczej jednak wyglądałaby sytuacja, gdyby trzymając się ściśle zasady konstytucyjnej³⁸, przyjął, iż równość traktowania przedsiębiorców wymaga, aby wpisem do rejestru objęte były szkoły katolickie jako podmioty, które określiły cel zarobkowy działalności i dążą do jego realizacji.

Przechodząc do przesłanki wykonywania działalności we własnym imieniu jako cechy konstrukcyjnej przedsiębiorcy, należy wskazać, iż zgodnie z orzecznictwem jest to działalność charakteryzująca się odrębnością i niezależnością od innych podmiotów

nr 2546194. Zdaniem P. Kalety określenie działalności zarobkowej jako jednego ze wskaźników działalności gospodarczej należy uznać za wskazówkę kierunku, zakładając, że celem działalności gospodarczej jest zysk (np. wynajem lokali parafialnych). Należy podkreślić, że „działalność gospodarcza” nie musi wiązać się z celem zysku (świadczenie opieki i edukacji itp.). Oznacza to, że działalność gospodarczą prowadzą także podmioty, których podstawowym celem nie jest prowadzenie tej działalności, zob. P. Kaleta, *Legal determinants for running a parish based economic activity*, „Kościół i Prawo” 2013, vol. 2(15), s. 135.

³⁷ Zdaniem E. Komierzyńskiej-Orlińskiej przy ocenie, czy dana aktywność jest działalnością gospodarczą, nie bierze się pod uwagę oświadczenia osoby zainteresowanej, która oceniając subiektywnie swoją działalność, nie nazywa jej działalnością gospodarczą, jak również nie uwzględnia się wynikającego z tego braku rejestracji, gdyż istotne znaczenie przy kwalifikacji danej aktywności jako działalności gospodarczej mają fakty, zob. E. Komierzyńska-Orlińska, *Definicja działalności gospodarczej*, [w:] M. Wierzbowski (red.), *Konstytucja biznesu. Komentarz*, LEX 2019.

³⁸ Art. 32 Konstytucji RP.

prowadzących działalność gospodarczą³⁹. Zważywszy na to, że art. 12 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce wymaga, aby działalność gospodarcza szkół wyższych była wyodrębniona, a więc niezależna organizacyjnie i finansowo od działalności podstawowej (niezależność wewnętrzna), tym bardziej warunek ten należy odnieść do niezależności od innych podmiotów (niezależność zewnętrzna). Samoistna działalność kościelnych szkół wyższych dotyczy zaciągania przez nie zobowiązań, wykonywania obowiązków, a także ponoszenia odpowiedzialności za skutki własnych działań i zaniechań, co w rezultacie kształtuje bezpośrednio sytuację prawną uczelni i decyduje o ich „tradycyjnej” podmiotowości w obrocie gospodarczym. Co istotne, wykonywanie działalności gospodarczej we własnym imieniu nie jest równoznaczne z osobistym wykonywaniem działalności. Dopuszczalne jest zatem tworzenie przez szkoły wyższe: fundacji, towarzystw czy też spółek, które wykonują działalność gospodarczą w imieniu obciążonego ryzykiem gospodarczym uniwersytetu.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że środkiem do zapewniania trwałej nadwyżki przychodów nad ponoszonymi kosztami jest wykonywanie działalności w sposób ciągły. Ciągłość zgodnie z semantycznym znaczeniem jest określana jako czynność, która występuje i trwa w zasadzie nieprzerwanie⁴⁰. *A contrario* zaprzeczeniem ciągłości będą działania podejmowane jedynie incydentalnie, sporadycznie czy też okazjonalnie⁴¹. W odniesieniu do działalności gospodarczej ciągłość należy rozważać przez pryzmat czynności, które tylko ujmowane łącznie stanowią istotę tej działalności i determinują jej stały rozwój. Nie pozostawia wątpliwości, że działalność kościelnych szkół wyższych charakteryzuje się powtarzalnością czynności, które tworzą pewną całość i wpływają na miejsce uczelni w gospodarce. Biorąc pod uwagę, że pewny i bezpieczny kontrahent to taki, który został zweryfikowany prawami rynku, należy uznać, że ciągłość działalności, a nawet konkretniej – ciągłość obecności w obrocie gospodarczym – przesądza o pomysłowości aktywności gospodarczej. Uwzględniając przy tym wysoki stopień zaangażowania kościelnych szkół wyższych w działalność gospodarczą, klaruje się wniosek, że pozyskiwane w ten sposób środki stanowią stabilne podłoże finansowania uczelni przy jednoczesnych korzyściach dla obrotu gospodarczego.

³⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 26 marca 2019 r., III AUa 547/18, LEX nr 2739623.

⁴⁰ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 17 września 1997 r., II SA 1089/96, LEX nr 31312.

⁴¹ Zgodnie z Rządowym projektem ustawy – Prawo przedsiębiorców: w niektórych przypadkach również czynność jednorazowa może zostać uznana za przejaw działalności ciągłej, o ile będzie ona realizowana przez dłuższy okres czasu lub też z okoliczności faktycznych będzie wynikało, że czynność ta być może zostanie w przyszłości powtórzona, zob. Rządowy projekt ustawy – Prawo przedsiębiorców, VIII kadencja, druk sejm. nr 2051 z 21.11.2017 r., s. 21.

5. Wnioski

Podsumowując, funkcjonowanie dwóch porządków prawnych, z których jeden rozwija się dynamicznie (państwowy), a drugi pozostaje przy historycznej, wyznaniowej tożsamości (kościelny), aby nie wprowadzało dysharmonii, wymaga podjęcia działań legislacyjnych. Na potrzebę tę wskazuje zwłaszcza fakt, iż zakresy działań obu systemów prawnych przenikają się, czego przykładem są kościelne szkoły wyższe, które podejmują działalność religijną, edukacyjną oraz gospodarczą w sferze zadań publicznych państwa. Aktywność samoistna kościelnych szkół wyższych związana z funkcjami religijnymi powinna pozostawać przedmiotem rozstrzygnięć jego organów. Jeżeli jednak praktykom religijnym ma służyć wykonywanie działalności gospodarczej, szkoły powinny wykonywać ją na tych samych zasadach, które obowiązują pozostałych przedsiębiorców. Z przekazu, mającego źródło w art. 32 Konstytucji RP oraz w aktach rangi międzynarodowej, dotyczącego równego traktowania podmiotów, można wywieść obowiązek równej/sprawiedliwej jurydyzacji praw i wolności przedsiębiorców. Zważywszy zatem na to, że jednym z pierwszych działań, które podejmuje przedsiębiorca rozpoczynający wykonywanie działalności gospodarczej, jest uzyskanie wpisu do właściwego rejestru, zasadne wydaje się objęcie katolickich szkół wyższych, które wykonują działalność gospodarczą, obowiązkiem wpisu do KRS. Uzyskiwanie wpisu do KRS przez działające w ramach struktur uczelni osoby prawne można uznać za fragmentaryczną odpowiedź na prawny obowiązek rejestrowania przedsiębiorców. Jeżeli bowiem celem działalności gospodarczej jest pozyskanie środków finansowych dla uniwersytetu, to należałoby uniwersytet traktować jako przedsiębiorcę i podmiot zobowiązany do wpisu do rejestru. Okoliczność ta ma znaczenie nie tylko dla podmiotów, które nawiązują ze szkołami współpracę gospodarczą i dokonują czynności prawnych, ale także dla wizerunku katolickich szkół wyższych jako rzetelnych i godnych zaufania uczestników obrotu.

Bibliografia

Wykaz aktów prawnych

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 z późn. zm.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz. U. z 1997 r., Nr 38, poz. 167.

- Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318.
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 14 grudnia 2007 r., Dz. U. UE C z 2007 r., Nr 303, poz. 1 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 1938 r. o nadaniu Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu pełnych praw państwowych szkół akademickich, Dz. U. z 1938 r., Nr 27, poz. 242.
- Kodeks Prawa Kanonicznego z dnia 4 grudnia 1983 r., Kanon. z 1983 r., Nr 12, poz. 4.
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach, Dz. U. z 2018 r., poz. 1491.
- Ustawa z dnia 14 czerwca 1991 r. o finansowaniu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z budżetu państwa, Dz. U. z 1991 r., Nr 61, poz. 259 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym, Dz. U. z 2018 r., poz. 986 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 3 września 1999 r. o utworzeniu Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Dz. U. z 1999 r., Nr 79, poz. 884.
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych, Dz. U. z 2019 r., poz. 505.
- Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców, Dz. U. z 2018 r., poz. 646 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz. U. z 2018 r., poz. 1668 z późn. zm.

Wykaz orzeczeń

- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2017 r., II UK 98/16, LEX nr 2307127.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 25 kwietnia 2018 r., III AUa 234/18, LEX nr 2546194.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 21 listopada 2018 r., III AUa 954/16, LEX nr 2611138.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 26 marca 2019 r., III AUa 547/18, LEX nr 2739623.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 17 września 1997 r., II SA 1089/96, LEX nr 31312.

Wykaz literatury

- Banasiński C., Glibowski K., Gronkiewicz-Waltz H., Jaroszyński K., Kaszubski R., Wierzbowski M., *Prawo gospodarcze. Zagadnienia administracyjnoprawne*, Warszawa 2009.
- Cejrowski P., *Wybrane aspekty prawa państwowego z zakresu zarządzania parafią rzymskokatolicką w Polsce*, „Studia Pelplińskie” 2014.
- Dobaczewska A., Powalowski A., Wolska H. (red.), *Nowe Prawo Przedsiębiorców*, Warszawa 2018.
- Etel M., *Pojęcie przedsiębiorcy w prawie polskim i prawie Unii Europejskiej oraz w orzecznictwie sądowym*, Warszawa 2012.
- Izdebski H., *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Komentarz do art. 2*, LEX 2019.
- Kaleta P., *Legal determinants for running a parish based economic activity*, „Kościół i Prawo” 2013, vol. 2(15).
- Kaleta P., *Problemy prawne likwidacji funduszu kościelnego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, Tom 15.
- Komierzyńska-Orlińska E., *Definicja działalności gospodarczej*, [w:] M. Wierzbowski (red.), *Konstytucja biznesu. Komentarz*, LEX 2019.

- Krukowski J., *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2005.
- Kruszewski A., *Definicja przedsiębiorcy*, [w:] A. Pietrzak (red.), *Prawo przedsiębiorców. Komentarz*, LEX 2019.
- Maj A., *Integralne wychowanie w szkole katolickiej*, Lublin 2010.
- Pietraszewski M., Tyrakowska M., *Status kościelnych osób prawnych jako przedsiębiorców*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2011, tom LXXXIV.
- Plisiecki M., *Wyznaniowa osoba prawna w prawie polskim*, Warszawa 2013.
- Powałowski A., *Skarb Państwa a działalność gospodarcza*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2017, t. XXXVIII.
- Powałowski A., *Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej. Komentarz do art. 2*, LEX 2007.
- Powałowski A., Koroluk S., *Podejmowanie działalności gospodarczej w świetle regulacji prawnych*, Bydgoszcz–Gdańsk 2005.
- Radecki G., glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 24 marca 2004 r., sygn. akt: IV CK 108/03, „Przegląd Sądowy” 2006, nr 1.
- Rakoczy B., *Ustawa o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Wolter A., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1979.
- Zieliński M., *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Komentarz do art. 149*, LEX 2019.
- Żmij G., *Problemy prawne finansowania katolickich szkół wyższych w Polsce*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2002, Tom V.

Wykaz innych źródeł

- Umowa stanowiąca załącznik do obwieszczenia Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 29 lipca 1999 r. o wykonaniu Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, Dz. U. z 1999 r., Nr 63, poz. 727.
- Rządowy projekt ustawy – Prawo przedsiębiorców, VIII kadencja, druk sejm. nr 2051 z 21.11.2017 r.